

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Voorwoord

Altena, J.; Cnossen, J.; Crijns, J.; Schuyt, P.; Voorde, J. ten; Altena, J.; ... ;
Voorde, J. ten

Citation

Altena, J., Cnossen, J., Crijns, J., Schuyt, P., & Voorde, J. ten. (2021).
Voorwoord. In J. Altena, J. Cnossen, J. Crijns, P. Schuyt, & J. ten Voorde
(Eds.), *In onderlinge samenhang: Liber Amicorum Tineke Cleiren* (pp.
5-11). Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3464053>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3464053>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

VOORWOORD

In haar lange academische carrière heeft voor Tineke Cleiren het belang van samenhang altijd vooropgegaan. Tineke laat de waan van de dag graag voor wat deze is en vaart bij voorkeur op het abstractere kompas van grondslagen, systematiek en onderlinge samenhang. Actuele ontwikkelingen plaatst zij voortdurend in het perspectief van historische wortels en gevolgen voor de langere termijn; incidentele wijzigingen in het verband van het systeem en de ratio die hieraan ten grondslag ligt. Niet voor niets werd Tineke eerder al eens geportretteerd als een 'structuralist in het strafrecht'.¹ Ook in haar bestuurlijke en leidinggevende werkzaamheden was en is deze benadering duidelijk merkbaar door haar voortdurende aandacht voor visie, consistentie en onderlinge relaties.

Tineke begon haar academische loopbaan in 1972 met de studies Nederlands Recht en Wijsbegeerte aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Haar voorliefde voor grondslagen uitte zich ook toen al in haar keuze voor de rechtstheoretische afstudeerrichting. Na een korte periode in het middelbaar onderwijs als docent Maatschappijleer werd zij in 1979 junior wetenschappelijk medewerker straf- en strafprocesrecht in Nijmegen. Sindsdien heeft Tineke het strafrecht niet meer losgelaten. In 1982 stapte zij over naar de Rijksuniversiteit Leiden om aan de slag te gaan als wetenschappelijk medewerker c.q. universitair docent. Daar ging zij met prof. mr. A.L. Melai als promotor van start met haar promotieonderzoek naar de rol en betekenis van ongeschreven rechtsbeginselen in het strafrecht. In 1989 promoveerde zij *cum laude* op haar proefschrift *Beginselen van een goede procesorde. Een analyse van rechtspraak in strafzaken*,² waarvoor zij in 1990 de Moddermanprijs kreeg toegekend. Daarmee was haar wetenschappelijke reputatie definitief gevestigd en het duurde dan ook niet lang totdat ze tot hoogleraar straf- en strafprocesrecht werd benoemd aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. In 1992 aanvaardde ze deze leerstoel met het uitspreken van haar oratie *De openheid van de wet, de geslotenheid van het recht*.³

Naast haar academische loopbaan nam zij in de jaren negentig zware taken op zich buiten de muren van de universiteit. Zo werd ze in 1993 door de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties benoemd tot lid van de *Commission of Experts*, die tot opdracht had om de oorlog in voormalig Joegoslavië te onderzoeken en bewijs van oorlogsmisdrijven te verzamelen. Enige jaren later werd Tineke benoemd tot directeur-generaal wetgeving, rechtspleging, rechtshandhaving en rechtsbijstand van het Ministerie van Justitie. Daar

1 Zie M. Knapen, 'Tineke Cleiren: een structuralist in het strafrecht', *Mr.* 2017(6), p. 36-43.

2 C.P.M. Cleiren, *Beginselen van een goede procesorde. Een analyse van rechtspraak in strafzaken* (diss. Leiden), Arnhem: Gouda Quint 1989.

3 C.P.M. Cleiren, *De openheid van de wet, de geslotenheid van het recht. Een onderzoek naar de betekenis van artikel 1 Sv voor onze huidige strafrechtspleging* (oratie Rotterdam), Arnhem: Gouda Quint 1992.

was zij van 1997 tot 2000 verantwoordelijk voor tal van facetten van de Nederlandse strafrechtspleging, waaronder niet in de laatste plaats de opvolging van de aanbevelingen van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden, beter bekend als de Commissie-Van Traa. Met deze stappen in haar loopbaan heeft Tineke laten zien dat zij haar voorliefde voor conceptueel en systematisch denken niet alleen inzet in haar academische werk, maar ook ten behoeve van de rechtspraktijk en de samenleving als geheel. Ook heeft zij in die periode laten zien dat zij niet terugdeinst voor het dragen van grote verantwoordelijkheden en het nemen van moeilijke beslissingen.

In 2000 keerde Tineke terug in Leiden als hoogleraar straf- en strafprocesrecht, waarmee zij in de voetsporen trad van prof. mr. A.C. 't Hart die kort daarna met emeritaat ging. Inhoudelijk sloeg zij een nieuwe weg in met het uitspreken van haar oratie *Geding buiten geding*,⁴ over de inpasbaarheid van vormen van alternatieve geschillenbeslechting binnen het strafproces, een koers die zij later voortzette met onder meer haar preadvies voor de Nederlandse Juristen-Vereniging over genoegdoening aan slachtoffers in het strafrecht.⁵ Naast het verder uitbouwen van haar eigen wetenschappelijke oeuvre begon Tineke in die jaren ook de afdeling Straf- en strafprocesrecht te vormen tot wat deze nu is. Dit deed zij in nauwe samenwerking met haar collega proximus Theo de Roos en – na diens vertrek – Joan de Wijckerslooth, waarbij zij veel tijd en aandacht stak in het smeden van goede onderlinge verhoudingen en een warme sfeer. Dit bleef zij gedurende haar Leidse jaren volhouden, ook toen zij de dagelijkse leiding van de afdeling had overgedragen aan een nieuwe generatie. Tot op de dag van vandaag plukt de afdeling daar de vruchten van en zonder overdrijving kunnen we zeggen dat de groei en bloei van de afdeling in de afgelopen twee decennia voor een groot deel aan haar te danken is. Ook zette zij zich met hart en ziel in voor het Instituut voor Strafrecht & Criminologie als geheel – niet in de laatste plaats als programmacoördinator van het gemeenschappelijke onderzoeksprogramma *Criminal Justice: Legitimacy, Accountability and Effectivity* – alsmede voor de faculteit en de universiteit door middel van het bekleden van tal van bestuurlijke en coördinerende functies, waaronder het voorzitterschap van de universitaire Commissie Wetenschappelijke Integriteit.

Het belang dat Tineke hecht aan het smeden van goede verhoudingen toont zich ook in haar toewijding aan haar promovendi. Tot op de dag van vandaag legt zij veel eer in het begeleiden van jonge onderzoekers gedurende hun promotieonderzoek. Dit doet zij met de haar kenmerkende voorliefde voor concepten, coherentie en consistentie, die zij gedurende begeleidingsgesprekken ook graag letterlijk mag uittekenen of illustreren met de

4 C.P.M. Cleiren, *Geding buiten geding. Een confrontatie van het geding voor de strafrechter met strafrechtelijke ADR-vormen en mediation* (oratie Leiden), Deventer: Gouda Quint 2001.

5 C.P.M. Cleiren, 'Genoegdoening aan slachtoffers in het strafrecht', in: A.C. Zijdeveld, C.P.M. Cleiren en C.E. du Perron, *Het opstandige slachtoffer. Genoegdoening in strafrecht en burgerlijk recht* (Handelingen NJV 2003-I), Deventer: Kluwer 2003, p. 33-104.

miniaturhelikopter die sinds jaar en dag haar bureau siert. Bovenal laat zij zich gedurende de begeleiding zien als onvermoeibaar inspirator en motivator met een rotsvast vertrouwen in de kwaliteiten van haar promovendi en het welslagen van het promotietraject. Daarbij laat zij geen kans onbenut om haar promovendi te introduceren in de academische wereld, zodat zij zich kunnen ontwikkelen tot veelzijdige doctoren. Het mag dan ook geen verbazing wekken dat Tineke inmiddels een indrukwekkend aantal promoti tot de eindstreep heeft weten te begeleiden, met proefschriften die zonder enige twijfel mede haar signatuur dragen en blijk geven van de rijkdom en breedte van haar eigen wetenschappelijke belangstelling. Diezelfde tijd en aandacht gaf zij ook de studenten in haar onderwijs. Waar in het verdere verleden de nadruk lag op het positieve straf- en strafprocesrecht, verzorgde zij in latere jaren vooral onderwijs in de strafrechtelijke master. In het vak Ideeëngeschiedenis van het strafrecht gaf zij de studenten een onmisbare filosofische en theoretische basis voor de verdere bestudering van het strafrecht, terwijl zij in het vak *Privatissimum* en tijdens de begeleiding van masterscripties de studenten verder bekwaamde in hun academische vaardigheden van het doen van onderzoek, het schrijven van wetenschappelijke stukken en het geven van presentaties. Zij is voor velen, studenten en promovendi, een echte leermeester.

Naast haar grote betrokkenheid bij het wel en wee van de afdeling, haar promovendi en haar studenten bekleedde Tineke gedurende haar hoogleraarschap tal van nevenfuncties binnen en buiten de academie. Zonder ook maar in de buurt te komen van volledigheid kunnen onder meer worden genoemd haar raadsheer-plaatsvervaarderschap bij de gerechtshoven Amsterdam en Den Haag, haar lidmaatschap van de Adviescommissie *Voltooid Leven*,⁶ haar lidmaatschap van de Adviesraad Internationale Vraagstukken en haar vicevoorzitterschap van de Commissie Mensenrechten daarvan, alsmede haar lidmaatschap en voorzitterschap van de Adviescommissie *Afgesloten Strafzaken* (en haar voorloper, de Commissie *Evaluatie Afgesloten Strafzaken*).⁷ Ook was Tineke begin deze eeuw een van de medeoprichters van het tijdschrift *Strafblad*, dat inmiddels is uitgegroeid tot een vaste waarde in een overigens goed gevuld tijdschriftenlandschap. Voorts mag niet onvermeld blijven dat zij samen met haar Leidse collega Hans Nijboer aan de wieg heeft gestaan van de rode delen van *Tekst & Commentaar*, een jaarlijkse monsterklus waar ze tot op de dag van vandaag grote verantwoordelijkheid voor neemt en waarmee ze de rechtspraktijk van een onmisbaar kompas voorziet. Hoewel van een ander abstractieniveau dan haar academische werk, toont zich ook hierin haar voorliefde voor ordening, systema-

6 Zie voor haar eindrapport Adviescommissie *voltooid leven*, *Voltooid leven. Over hulp bij zelfdoding aan mensen die hun leven voltooid achten*, Den Haag 2016.

7 Zie in dit verband onder meer C.A. van Beuning, C.P.M. Cleiren & H.A. Jansen, *Rapport van het driemanschap in de zaak betreffende mevr. C.M. Post*, Commissie Evaluatie Afgesloten Strafzaken nr. 2006/0018, Amsterdam 2008; en C.P.M. Cleiren, 'De ACAS als speler in een gelaagde procedure', *Expertise en Recht* 2018(6), p. 249-254.

tiek en samenhang. Dat deze liefde verder gaat dan alleen het nationale strafrecht, blijkt uit haar jarenlange betrokkenheid bij de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland, de ‘vereniging met de lange naam’, die als doel heeft het door rechtsvergelijking verkrijgen van dieper inzicht in elk van beide rechtsstelsels en het daardoor waar mogelijk komen tot verbetering van het eigen recht. Tot slot heeft Tineke zich jarenlang zeer verdienstelijk gemaakt als voorzitter van de Prof. mr A.E.J. Moddermanstichting, de stichting die vanuit haar doelstelling de strafrechtswetenschappen te bevorderen eens in de twee jaar de Moddermanprijs toekent aan een strafrechtelijk proefschrift dat getuigt van bijzondere wetenschappelijke kwaliteit.

Het past bij het afsluiten van een indrukwekkende wetenschappelijke loopbaan dat (oud-)collega’s met een *liber amicorum* een eerbetoon brengen aan de vertrekkende hoogleraar met bijdragen waarin zij hun respect voor de nieuwe emeritus tot uitdrukking brengen en laten zien op welke wijze zij zich door hem of haar hebben laten inspireren. De redactie van deze bundel verzocht de auteurs een bijdrage te schrijven die aansluit bij onderwerpen die ook op de wetenschappelijke belangstelling van Tineke kunnen rekenen. Het moge geen verbazing wekken dat velen gehoor gaven aan dit verzoek. Hun bijdragen zijn in deze bundel geordend aan de hand van de thema’s waarvoor Tineke in haar wetenschappelijk werk in het bijzonder belangstelling toont of heeft getoond: ideeëngeschiedenis en beginselen van straf- en strafprocesrecht, wetgeving, strafbaarstelling en rechtsbelangen, actoren in het strafrecht, waarheidsvinding en rechtspleging. Compleet is deze opsomming vanzelfsprekend niet. De toelichting op de thema’s die hierna volgt, biedt dan ook niet meer dan een caleidoscopische blik op het omvangrijke werk van Tineke en kan daarom geen recht doen aan de veelzijdigheid van al haar publicaties en de ideeënrijkdom die daarin ligt besloten.

De aandacht voor ideeëngeschiedenis en beginselen van het straf- en strafprocesrecht loopt als een rode draad door Tinekes wetenschappelijke werk en onderwijs. Uiteraard springen daarbij in de eerste plaats haar proefschrift en haar Rotterdamse en Leidse oratie in het oog. Ook tal van andere bijdragen nemen beginselen als uitgangspunt,⁸ waaronder haar kritische beschouwing op het wetgevingstraject dat moet leiden tot een nieuw Wetboek van Strafvordering.⁹ De inhoud van die beginselen staat voor Tineke niet zonder meer vast: zij kunnen met de tijd een andere invulling krijgen en kunnen en moeten daarom voortdurend grondig ter discussie worden gesteld. De uitdagingen voor de fundamenten van het strafrecht ziet Tineke niet zonder meer als bedreigend, maar juist als principieel uitdagend voor wetenschap en praktijk, zoals onder andere blijkt uit haar Thorbecke-

8 Vgl. C.P.M. Cleiren, ‘Zoeken naar samenhang en consistentie’, in: C.P.M. Cleiren e.a. (red.), *Op zoek naar samenhang. Nederlandse strafrechtsdagen 2006*, Deventer: Kluwer 2006, p. 13-37.

9 C.P.M. Cleiren, ‘Modernisering van het Wetboek van Strafvordering. Kansen zijn niet altijd vrijblijvend’, *Strafblad* 2015(4), p. 267-276.

oratie *Evolueren naar meer horizontale en multidimensionale verhoudingen in het strafrecht*.¹⁰ In die oratie keren ook de klassieke uitgangspunten van het strafrecht terug. Haar eigen reflectie op die uitgangspunten vinden we ook terug in twee met Ton Hol geschreven boeken: *Strafrecht. Tussen ratio en emotie* en *Strafrecht* in de serie *Elementaire deeltjes*.¹¹

Voorals sinds de aanvang van haar hoogleraarschap in Leiden heeft Tineke zich met het vraagstuk van wetgeving beziggehouden. Daarbij richt zij haar aandacht niet primair op concrete wetsvoorstellen, maar juist op de taak van de wetgever, de uitdagingen waarmee hij zich geconfronteerd ziet en de zoektocht naar beginselen of criteria die de wetgever kunnen begeleiden bij het maken van logische keuzes; dit alles binnen de systematiek en uitgangspunten van het straf- en strafprocesrecht. Tineke weet uit ervaring en erkent mede daardoor als geen ander dat bij het maken van die keuzes meer rationaliteiten een rol spelen dan alleen de juridische. Bij het onderzoeken van wetgeving als vraagstuk hebben economische, culturele, sociale en politieke rationaliteiten evenzeer betekenis. Dat onderkende zij in eerste instantie met name op het terrein van het strafprocesrecht.¹² De aandacht voor de wetgever bracht Tineke ertoe haar onderzoek ook op de wisselwerking tussen materieel en formeel strafrecht en later vooral op het materiële strafrecht te richten.¹³ Het relatieve belang van criteria voor strafbaarstelling en het zoeken naar rationele uitgangspunten die de wetgever bij het voorstellen en opstellen van strafbaarstellingen van dienst kunnen zijn, leidde de laatste jaren tot uiteenlopende publicaties, vaak geschreven met (oud-)studenten en collega's en telkens met een scherp oog voor de meerwaarde van zowel een empirisch als een meta-juridisch perspectief.¹⁴

Tinekes proefschrift en andere kernpublicaties richten zich ook op de verhouding en verstandhouding tussen de verschillende actoren in het strafrecht. Die belangstelling beperkt zich niet tot één actor in het bijzonder. Tineke schreef over de verdachte, het

10 C.P.M. Cleiren, *Evolueren naar meer horizontale en multidimensionale verhoudingen in het strafrecht. Voordracht gehouden aan de Universiteit te Gent, Faculteit der Rechtsgeleerdheid op 23 februari 2010*, Mechelen: Kluwer 2010.

11 Tineke Cleiren & Antoine Hol, *Strafrecht. Tussen ratio en emotie*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2013; Tineke Cleiren & Antoine Hol, *Strafrecht*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2018.

12 C.P.M. Cleiren, 'De wetgever aan zet', in: C.H. Brants e.a. (red.), *Op zoek naar grondslagen. Strafvordering 2001 ter discussie*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2003, p. 55-79.

13 C.P.M. Cleiren, 'Functie en waarde van criteria voor strafbaarstelling in het huidige tijdgewricht', in: C.P.M. Cleiren e.a. (red.), *Criteria voor strafbaarstelling in een nieuwe dynamiek. Symbolische legitimiteit versus maatschappelijke en sociaalwetenschappelijke realiteit*, Den Haag: Boom Lemma 2012, p. 7-24; C.P.M. Cleiren, "'Aanwijzingen" voor de wetgeving bij veiligheidsvraagstukken en terrorismebestrijding. Grenzen aan de dynamische wisselwerking tussen materieel en formeel strafrecht', in: W. Huisman, L.M. Moerings & G. Suurmond (red.), *Veiligheid en Recht. Nieuwe doelwitten en strategieën*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2006, p. 175-192.

14 C.P.M. Cleiren, J.M. ten Voorde & W. van Waas, 'Strafbaarstelling van sextchatting en sextortion onder de loep. De meerwaarde van een empirisch perspectief', *Strafblad* 2019(2), p. 69-76; C.P.M. Cleiren & J.M. ten Voorde, 'Harmonising legal interests. Legal interests under Criminal Law in a Multilevel Legal Order', in: J.W. Ouwerkerk e.a. (red.), *The Future of EU Criminal Justice Policy and Practice*, Leiden: Brill/Nijhoff 2019, p. 121-142.

Openbaar Ministerie en de rechtsprekende macht. Ook de burger in het strafrecht is voorwerp van onderzoek geweest. Naast het reeds genoemde preadvies voor de Nederlandse Juristen-Vereniging over de plaats, betekenis en rol van het slachtoffer, publiceerde zij onder andere over juryrechtspraak.¹⁵ De belangstelling daarvoor wijst op een bredere interesse in de toenemende invloed van accusatoire proceselementen in een vanouds op de inquisitoire procestraditie geënt straf- en strafprocesrecht. Tineke neemt in de wetenschappelijke discussie die daarover wordt gevoerd uiteindelijk een genuanceerde positie in, maar laat met trefzekere observaties zien wat mogelijke consequenties van ‘vreemde’ invloeden op het strafrecht zijn. Die observaties zijn vooral bedoeld om het debat te voeren op het niveau waar dat volgens Tineke thuishoort: op dat van grondslagen, systematiek en onderlinge samenhang.

Eén actor in het bijzonder heeft Tinekes grote belangstelling: de rechter. Daarbij gaat het niet alleen om de rol, taak en positie van de rechter in het verband van de democratische rechtsstaat,¹⁶ maar ook om de invulling van één van zijn taken, namelijk die van waarheidsvinding.¹⁷ Het thema van de strafrechtelijke waarheidsvinding heeft een lange Leidse traditie, waarop Tinekes vroeg ontvallen collega Hans Nijboer zich in het bijzonder heeft onderscheiden. Ook na diens overlijden heeft Tineke deze traditie samen met anderen onverdroten voortgezet.¹⁸ In de polemiek die ontstond door kritische beschouwingen van (rechts)psychologen op het (on)vermogen van het strafproces tot deugdelijke feitenvaststelling, durfde Tineke positie in te nemen en met open vizier het gesprek aan te gaan. Het belang van andere wetenschappelijke inzichten bij de rechterlijke oordeelsvorming staat daarbij ook bij Tineke voorop, waarbij zij oog heeft voor de mogelijkheden die een empirisch perspectief biedt voor de verbetering van de kwaliteit van de strafrechtelijke waarheidsvinding.¹⁹ Tegelijkertijd laat ze zien dat die inzichten slechts betekenis krijgen in het forum van het strafproces, waarin de empirische werkelijkheid en de juridische normativiteit elkaar ontmoeten.

15 C.P.M. Cleiren & Th.A. de Roos, ‘Democratisering van het strafproces?’, in: K. Boonen e.a. (red.), *De weging van ’t Hart. Idealen, waarden en taken van het strafrecht*, Deventer: Kluwer 2002, p. 171-188.

16 Zie bijv. C.P.M. Cleiren, *De neutrale strafrechter. Instrumenten en waarborgen voor onafhankelijkheid en onpartijdigheid*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2012.

17 Zie in dit verband onder meer haar preadvies voor de Nederlandse Vereniging voor Procesrecht C.P.M. Cleiren, ‘Waarheid in het strafrecht: niet tot elke prijs’, in: C.P.M. Cleiren, R.H. de Bock & C.J.M. Klaassen, *Het procesrecht en de waarheidsvinding*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2001, p. 9-31.

18 Zie onder meer C.P.M. Cleiren, ‘Het monopolie op de strafrechtelijke waarheidsvinding. Overwegingen over belang en risico’s van private “deskundigen” inbreng’, in: J.H. Crijns, P.P.J. van der Meij & J.M. ten Voorde (red.), *De waarde van waarheid. Opstellen over waarheid en waarheidsvinding in het strafrecht*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2008, p. 121-138; C.P.M. Cleiren & M.J. Dubelaar, ‘Modernisering van het strafrechtelijk bewijsrecht’, *RM Themis* 2018(5), p. 191-203.

19 Zie bijv. C.P.M. Cleiren, ‘De rechterlijke overtuiging. Een sprong met hindernissen’, *RM Themis* 2010(5/6), p. 259-267; en C.P.M. Cleiren en M.J. Dubelaar, ‘De betekenis van het scenariodenken voor het bewijs op grondslag van de tenlastelegging en de rechterlijke onderzoeksplicht’, *Strafblad* 2014(6), p. 439-448.

Gegroepeerd rond deze centrale thema's in het wetenschappelijk werk van Tineke hebben talrijke vrienden, collega's, oud-collega's, promoti en promovendi een keur aan bijdragen geschreven.²⁰ Hoe uiteenlopend van aard en inhoud deze ook mogen zijn, als gemeenschappelijk kenmerk bevestigen zij elk voor zich de relevantie en actualiteit van de wetenschappelijke ideeën van Tineke. Ook laten zij in hun onderlinge samenhang zien hoe inspirerend Tineke gedurende haar academische carrière voor velen is geweest en nog steeds is. Daarmee reflecteert deze bundeling van bijdragen niet alleen het rijke wetenschappelijke oeuvre dat Tineke de afgelopen decennia tot stand heeft gebracht, maar geeft zij ook blijk van de grote verbondenheid die velen met Tineke voelen. Een *liber amicorum* in de meest letterlijke zin.

Het was een voorrecht om de redactie van dit *liber amicorum* voor Tineke te voeren en te ervaren hoe door het lezen van de verschillende bijdragen de samenhang in het werk van Tineke zich bijna als vanzelf openbaarde. Door het grote aantal bijdragen was het ook een omvangrijke klus, die we niet hadden kunnen klaren zonder de accuratesse van Mojdeh Kobari, Isabel van der Steen en Marijke Veerman. Ook zijn we Egbert Clement zeer erkentelijk voor het omslagontwerp, die het boek de uitstraling geeft die recht doet aan wat Tineke voor ons betekent.

Judit Altena
 Jelle Cnossen
 Jan Crijns
 Pauline Schuyt
 Jeroen ten Voorde

20 Vanwege de coronacrisis is de afscheidsrede van Tineke, en daarmee ook het verschijnen van dit *liber amicorum*, enkele malen uitgesteld. Veel bijdragen zijn daardoor afgerond lang voor publicatie van deze bundel.